

Asia: VN/22303/2023

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi esitutkintalain, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain ja oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 3 b §:n muuttamisesta

Esitutkintaa ja syyteharkintaa koskevat muutosehdotukset

1. Asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen selvittäminen

RIKU kannattaa ehdotettuja esitutkintalain 1 luvun 2 §:n muutoksia.

RIKUn käytännön asiakastyössä olemme huomanneet, että poliisin pyyntö toimittaa korvausvaatimukset tiettyyn määräpäivään mennessä aiheuttaa jopa enemmän haittaa kuin hyötyä uhreille, koska tämä pyyntö esitetään käytännössä lähes kaikissa rikoksissa eli myös väkivalta- ja liikenne rikoksissa, joissa kummassakaan vaatimusten toimittamisella poliisille ei ole lopulta minkäänlaista merkitystä. Syyttäjä ei aja esimerkiksi pahoinpitelyn tai seksuaalirikoksen uhrin korvausvaatimuksia aineettomista vahingoista ja liikenne rikoksissa korvausvaatimukset tulee esittää aina vakuutusyhtiölle. RIKUn käytännön asiakastyössä on vain harvoin kyse tapauksista, joissa syyttäjä todella ajaa uhrin vaatimukset ja ko. lomakkeen täyttämällä olisi ollut tosiasiallista merkitystä.

Lisäksi RIKU kiinnittää huomiota siihen, olisiko tarpeen säätää tai ainakin lausua lain esitöissä erikseen siitä, että asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta ei tarvitsisi selvittää esitutkinnassa, jos on selvää, ettei syyttäjä tule vaatimuksia ajamaan, koska kyse on aineettomista vahingoista tai liikennevahingoista. Toki rikoksella aiheutettu vahinko tulee selvittää, kuten fyysisten vammojen aiheutuminen useimmiten myös lääkärinlausuntoa pyytämällä, mutta ettei asianomistajalta tiedusteltaisi erikseen euromääräisiä korvausvaatimuksia aineettomista vahingoista.

Joka tapauksessa RIKU kehottaa harkitsemaan uudenlaisen lomakepohjan tekemistä asianomistajan vaatimuksille sekä sen ottamista huomioon, että lomakkeen täyttäminen ei ole tarkoituksenmukaista kaikkien rikosten kohdalla.

RIKUn asiakastyössä ilmenee myös uhrien kokemia ongelmia koskien poliisin sähköisen rikosilmoituksen täyttämistä, kun siinä pitää ilmoittaa vahingonkorvausvaatimukset ja ilmoittaa niiden osalta myös euromäärä ko. kohdan ollessa pakollinen. Rikosten uhrien ja RIKUn asiakkaiden kannalta olisi huomattavasti selkeämpää, jos sähköisessä rikosilmoituksessa voisi ilmoittaa vain sen,

että rikoksesta on aiheutunut vahinkoja, mutta euromääräiset korvausvaatimukset esitetään vasta myöhemmin. RIKUn kokemuksen mukaan jotkut asiakkaat luopuvat kokonaan sähköisen ilmoituksen tekemisestä, koska kokevat lomakkeen täyttämisen vaikeaksi. Todettakoon vielä, että aina rikosten uhrin ei edes tiedä, millaisia korvausvaatimuksia he voivat rikoksen aiheuttamista vahingoista vaatia (esim. kärsimyskorvaus tiettyjen rikosten kohdalla).

2. Rikosilmoituksen kirjaaminen

RIKU ei vastusta ehdotettua muutosta rikosilmoituksen kirjaamatta jättämisestä, jos poliisi esitetyn mukaan saa myös pilailu/häirintätarkoituksessa tehtyjä viestejä. RIKUn mielestä on tärkeää turvata viranomaisen mahdollisuudet keskittyä oikeisiin tapauksiin. RIKU korostaa sitä, että ilmoituksen tekijän on kuitenkin saatava aina erikseen poliisin vastaus/ilmoitus siitä, ettei rikosilmoitusta kirjata.

RIKUn asiakastyössä olemme havainneet, että etenkin ulkomaalaistaustaisten ihmiskaupparikosten ja lähirikosten uhrin saattavat tehdä poliisille ilmoituksen itseensä kohdistuneesta hyväksikäytöstä myös oma-aloitteisesti kääntymättä esimerkiksi RIKUn ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun puoleen, jolloin ilmoituksen sisältö on voinut jäädä niin vajaan kuin puutteelliseksi, että on vaarana, ettei ilmoitusta kirjata rikosilmoituksena, esimerkiksi jos asia tulkitaan palkkariidaksi. Tällaisissa tapauksissa on tärkeää, että ilmoittajana ollut uhri saa edes jonkinlaisen ilmoituksen, jonka saatuaan todennäköisesti ihmettelee asiaa ja alkaa etsiä apua.

RIKU kannattaa ehdotettua muutosta siitä, että samoja asianosaisia koskevat eri ilmoitukset käsiteltäisiin yhdessä liittämällä eri ilmoitukset yhteen. RIKUn asiakastyössä tulee ilmi toistuvasti tapauksia, joissa esimerkiksi lähisuhdeväkivallan uhri on tehnyt ensin yhden rikosilmoituksen ja sitten häntä pyydetään tekemään uusista rikoksista erilliset ilmoitukset, jotka sitten kirjataan omiksi asioikseen. Pahimmassa tapauksessa uhria kuullaan jokaisesta ilmoituksesta eri tutkijan toimesta. On ollut jopa tapauksia, että asioita on käsitelty käräjäoikeudessa eri päivinä, vaikka kaikkien etu olisi ollut asioiden yhdistäminen.

Tällainen yhdessä käsittely helpottaa myös avustajien työtä, kun he voivat hakea vain yhden ROL:n mukaisen oikeudenkäyntiavustajan määräyksen ja myöhemmin laskuttaa toimeksiannosta valtiota vain yhdellä laskulla. Lisäksi uhrin tilanne ja tekijän menettely tulee arvioitavaksi kokonaisvaltaisemmin, millä voi olla vaikutusta paitsi tuomioon myös uhrille määrättäviin vahingonkorvauksiin. RIKUn näkemyksen mukaan tämä auttaa lähisuhdeväkivallan uhreja huomattavasti.

RIKU haluaa kiinnittää tässä vaiheessa huomiota myös siihen, että poliisin verkossa olevan rikosilmoituslomakkeen tulisi olla selkeä ja vaivaton täyttää. RIKUn asiakastyökokemuksen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että maallikolle ja rikosasian kanssa ensimmäistä kertaa tekemisessä olevalle nykyinenkään lomake ei ole yksinkertainen ja helppo täyttää. Lomakkeessa on runsaasti eri vaihtoehtoja, joihin vastauksen tietäminen ja valinnan tekeminen aiheuttaa haasteita.

RIKU kannattaa sähköisen rikosilmoituksen lomakepohjan kehittämistä siten, että poliisin täydennyspyyntöjen ja alustavien esiselvitysten tarve vähenee. Tässä kehitystyössä tulisi huomioida lomakepohjan käyttäjäkunta ja sen kyvyt ymmärtää entistäkin monimutkaisempi lomake ja hyödyntää lomakepohjan uudistamisessa myös kolmannen sektorin toimijoiden tietämystä ja kokemusta.

Todettakoon, että yleisesti ottaen viranomaisten käyttämät lomakkeet ovat vaikeaselkoisia ja hankalia täyttää. Yhtenä vaihtoehtona voisi olla lomakepohjan kehittämisen lisäksi miettiä erillistä palvelua (esim. chat) sen täyttämisen ohjeistamisessa, jotta ilmoitusta tekevä voisi kirjata ilmoituksen samalla kun saa ohjeita sen täyttämiseen. Tällainen palvelu voisi vähentää paikan päällä tehtäviä rikosilmoituksia ja tehostaa prosessia.

3. Esitutinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen

RIKU ei vastusta ehdotettua muutosta, jos sillä saavutetaan tavoiteltu lopputulos viranomaisten resurssien säästämiseksi. RIKU kuitenkin korostaa sitä, että asianomistajan vaatimusten vähäisyyden tai perusteettomuuden arvioinnin on oltava huolellista, koska tosiasiallisesti uhrien ei kannata lähteä erilliseen siviiliprosessiin korvausten saamiseksi pitkien käsittelyaikojen ja kuluriskin takia. Eli käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että rikoksen tekijä ei joudu korvaamaan aiheuttamia vahinkoja lainkaan.

4. Ilmoitus epäillyn oikeuksista ja kuulusteltavalle tehtävät ilmoitukset

RIKU kannattaa ehdotettua muutosta. Käytännössä lienee jo niin, että poliisi mainitsee epäillylle kuulustelun yhteydessä siitä, että myötävaikuttaminen voidaan ottaa tuomioistuimessa rangaistuksen mittaamisessa huomioon.

RIKU kannattaa ehdotettua muutosta siitä, että kuultavalle toimitetaan etukäteen kirjallisesti ns. kuultavalle tehtävät ilmoitukset, vaikka kokemuksemme perusteella nopeinta ja tehokkainta on käydä asiat kuulustelussa läpi ja varmistaa, että uhri tietää, mistä hän saa lisätietoja ja että hänet ohjataan uhrien tukipalveluihin. RIKUn asiakastyön perusteella näin on jo toimittukin. RIKU korostaa kuitenkin sitä, että kuulustelutilaisuudessa tulee varmistaa, että kuultava on perehtynyt ilmoituksiin ja myös ymmärtänyt niiden sisällön, sekä annettava tilaisuus esittää niitä koskevia kysymyksiä. Asiassa tulee nimenomaan käyttää tapauskohtaista harkintaa ottaen erityisesti huomioon kuultavan henkilökohtaiset ominaisuudet ja mahdollisen avustajan läsnäolo. Asianomistajalle olisi tärkeää antaa kirjallista tietoa myös kuulustelun yhteydessä jakamalla oikeusministeriön ”Tietoa rikoksen uhrin oikeuksista” -esite.

5. Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyövelvollisuus sekä loppulausuntomenettely

RIKU kannattaa ehdotettua muutosta ja loppulausuntomenettelyn käytön lisäämistä sekä sitä, että loppulausuntopyynnöt yksilöidään.

RIKU korostaa kuitenkin sitä, että avustajille tulee varata myös tosiasiallisesti riittävästi aikaa loppulausunnon antamiselle. Nykyisin määräaika on useimmiten noin kahden viikon päässä, mikä on todella lyhyt aika laajempaan materiaalin perehtymiselle, päämiehen tapaamiselle ja laadukkaan sekä oikeudellisesti perustellun lausunnon laatimiselle.

6. Perusteluvelvollisuuden keventäminen

RIKU ei vastusta ehdotettua muutosta siitä, että perustelut tulee laatia asian laadun ja laajuuden edellyttämällä tavalla. RIKU korostaa päätösten selkeyden tärkeyttä ja nimenomaan sitä, että

päätöksessä keskitytään yksittäisessä asiassa ilmi tulleisiin seikkoihin. Uhrin tulisi päätöksen perusteella kyetä ymmärtämään, miksi sellaiseen on päädytty. Selkeät perustelut helpottavat myös RIKUn asiakastyötä, kun työntekijä voi tarvittaessa tutustua uhrin kanssa yhdessä päätöksen ja varmistaa, että uhri ymmärtää, miksi lopputulokseen on päädytty.

7. Yleistiedoksianto erityisen laajoissa rikosasioissa

RIKU ei vastusta ehdotettua muutosta yleistiedoksiannosta. RIKU on seurannut läheltä Vastaamo-oikeudenkäyntiä ja viimeistään sen yhteydessä on tullut ilmi, ettei nykyinen järjestelmä ole sellaisenaan käyttökelpoinen rikosasioihin, joissa asianomistajien lukumäärä kohoaa tuhansiin. RIKU pitää tärkeänä, että tällaisten rikosasioiden käsittelyssä huomioidaan myös kolmannen sektorin toimijat ja tiedostetaan heidän tarjoama apu myös viranomaisille.

Rikosuhripäivystyksellä on ollut merkittävä rooli Vastaamo-uhrien tukemisessa. RIKU on tehnyt laajasti yhteistyötä tapauksen eri vaiheiden rikosprosessiviranomaisten kanssa. Viranomaiset ovat voineet omissa ohjeistuksissaan ohjata uhrit hakemaan lisäapua ja -neuvoja RIKUsta, mikä on vähentänyt ja helpottanut viranomaisen työtä.

8. Tiedottaminen esitutkinnassa

RIKUlla ei ole lausuttavaa tiedottamisesta. Sinänsä olisi tietysti hyvä, että poliisi voi vahvistaa jo julkisuudessa olevan asian, mikä voi vähentää osaltaan ns. somemylläkkää.

Rikosasioiden tuomioistuinkäsittelyä koskevat muutosehdotukset

1. Tiedoksiantosäätely

RIKU kannattaa ehdotettua muutosta. Puhelintiedoksiantojen kohdalla tulisi kuitenkin muistaa varmistaa, että henkilö todella ymmärtää asian ja toimittaa asiakirjat myöhemmin erikseen esimerkiksi sähköpostitse. Erityisesti tulee huomioida, että muun kieliset saavat tarvittaessa tiedon omalla äidinkielellään.

Lisäksi RIKU haluaa tuoda esiin mahdollisuuden hyödyntää avustajia tiedoksiantojen toimittamisessa. Esimerkiksi seksuaalirikoksen uhreilla on useimmiten määrättynä oikeudenkäyntiavustaja, jolla on myös kontakti päämieheensä. Näissä tilanteissa uhrin on miellyttävämpää saada tieto nostetusta syytteestä ja oikeudenkäynnin ajankohdasta omalta avustajaltaan kuin yllättäen postin kautta tai haastemiehen soitolla tilanteessa, jossa tapauksesta on kulunut paljon aikaa, ja uhri ei ole miettinyt asiaa aktiivisesti.

RIKU kehottaakin miettimään ainakin käytännön tasolla seuraavaa toimintatapaa: käräjäsihteeri lähettää avustajalle istuntopäivätiedustelun ja kun päivästä on sovittu, toimittaa avustajalle tiedoksi asianomistajalle tiedoksiannettavan kirjallisen vaatimuksen toimittamispyyntön ja haasteen. Näin myös avustaja tietää asian tilan ja aikataulun, eikä ole asianomistajalta mahdollisesti saatavan tiedon varassa.

2. Kirjallinen menettely

RIKU kannattaa ehdotettua muutosta. Koska kirjallinen menettely ulottuisi jatkossa lähes kaikkiin perusmuotoisiin pahoinpitelyrikoksiin, eli käytännössä suurimmaksi osaksi kaikkiin lähisuhdeväkivaltatapauksiin, se voidaan hyväksyä edellyttäen, että syytetty myöntää teon kaikilta osin.

Mikäli ehdotetun mukaan esim. lähisuhdeväkivaltarikoksia käsiteltäisiin jatkossa kirjallisessa menettelyssä olettaen, että vastaaja tunnustaa syytteessä kuvatun teon, korostuu asianomistajan tukipalveluihin ohjaamisen tärkeys, jotta uhrin oikeuksien toteutuminen voidaan varmistaa.

3. Poissaolokäsittely

RIKU yhtyy ehdotukseen lievempien rikosasioiden osalta. Haluamme kuitenkin nostaa esille eduskunnan oikeusasiamiehen näkemyksen siitä, että oikeudenkäynneillä on muitakin funktioita kuin tuomioiden tuottaminen. Tämä on RIKU kokemuksen mukaan totta monien uhrien kohdalla. Uhrille voi olla hyvin korjaava kokemus, että hän voi todeta omin silmin rikoksen tekijän vastuuttamisen. Toisaalta uhreja tulee suojata näiltä kohtaamisilta silloin, kun ne voivat aiheuttaa uhreille haittaa, ns. toissijaista uhritumista.

Ehdotusten vaikutukset ja muut huomiot

1. Onko teillä lisättävää tai huomioita vaikutustenarviointiin?

RIKU yhtyy näkemykseen siitä, että rikosprosessin sujuvoittaminen parantaa asianosaisten oikeusturvaa ja että rikosilmoitusten yhdessä käsittelemistä koskevalla ehdotuksella parannettaisiin erityisesti uhrin asemaa, kun samaan asianomistajaan kohdistuvia rikoksia voitaisiin nykyistä useammin käsitellä yhdessä ja muodostaa esimerkiksi jatkuvasta lähisuhdeväkivallasta tai muista toistuvista rikostapahtumista, joissa osapuolet ovat samoja henkilöitä, parempi kokonaiskuva sekä ryhtyä tarpeellisiin toimenpiteisiin.

Kuulustelussa ilmoitettavien asioiden toimittaminen etukäteen kuultavalle voi helpottaa maallikon selviytymistä kuulustelutilaisuudesta, mutta tässä yhteydessä olisi tärkeää kertoa kuultavalle myös tukipalveluista eli samalla kuultavalle tulisi antaa riittävät tiedot käytettävissä olevista tukipalveluista.

2. Onko teillä huomioita ehdotusten toimeenpanosta tai lakien voimaantulosta?

-

3. Onko teillä muita huomioita luonnoksesta hallituksen esitykseksi?

RIKU haluaa korostaa sitä, että rikosprosessin tosiasiallisessa sujuvoittamisessa ei ole kysymys vain lakipykälän viilaamisesta vaan eri toimijoiden työtavoista. Mitkään pykälät eivät nopeuta prosessia, jos niitä ei sovelleta käytännössä tehokkaasti.

Esimerkiksi voimassa olevan esitutkintalain (805/2011) 9 luvun 6 §:n 4 momentin mukaan rikoksesta epäillylle oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n nojalla määrätyle puolustajalle ja asianomistajalle mainitun luvun 1 a §:n nojalla määrätyle oikeudenkäyntiavustajalle on lähetettävä jäljennös esitutkintapöytäkirjasta. Tästä huolimatta RIKUn asiakastyössä käy ilmi

säännöllisesti tilanteita, ettei asianomistajan määrätty oikeudenkäyntiavustaja ole saanut esitutkintapöytäkirjaa automaattisesti sen valmistuttua. Pöytäkirjan pyytäminen erikseen aiheuttaa turhaa työtä sekä avustajille että poliisille.

Lisäksi RIKUn asiakastyössä näkyy myös informaationkulkuun liittyviä haasteita esimerkiksi uhrin avustajan tietojen suhteen eli poliisilla ei vaikuttaisi olevan selkeää ohjeistusta siitä, mihin uhrin avustajan nimi ja yhteystiedot kirjataan, jotta tieto on kaikilla asiaa tutkivilla tutkinnan kaikissa vaiheissa. Tämä aiheuttaa esimerkiksi sen, että poliisi lähettää kutsun kuulusteluun asianomistajalle, vaikka oikeudenkäyntiavustaja olisi ollut heti toimeksiannon vastaanotettuaan yhteydessä poliisiin pyytäen, että kuulustelun ajankohdasta sovitaan avustajan kanssa. Koska uhri itse ei välttämättä ymmärrä varmistaa, onko myös avustaja saanut tiedon kuulustelusta, olisi turhan työn ja hämmennyksen välttämiseksi hyvä saada tähän prosessin vaiheeseen selkeät toimintatavat.

Ongelmana on jossain määrin myös se, että Syyttäjälaitoksessa ei ilmeisesti kirjata esitutkintapöytäkirjoista ilmeneviä avustajia omiin järjestelmiin, eikä esimerkiksi päätöksiä syyttämättä jättämisestä lähetetä järjestelmällisesti avustajille. Tästä voi aiheutua uhrille merkittävää kuormitusta, koska hän ei itse aina kykene tai osaa ilmoittaa saamastaan päätöksestä avustajalle. Olisi tärkeää, että päätös syyttämättä jättämisestä lähetettäisiin myös avustajalle, joka osaisi sitten toimia uhrin kannalta mahdollisimman sensitiivisesti ja esimerkiksi sopia tapaamisen toimistolle ja kertoa päätöksestä kasvatusten.

Rikosprosessin tehostamisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että kaikkien viranomaisten noudattamat käytännöt ja työtavat ovat tosiasiallisesti prosessia nopeuttavia ja työtaakkaa keventäviä.

Rikosuhripäivystys on aiemmissa kannanotoissaan tuonut esille tarpeen sähköisen järjestelmän luomiseksi erilaisten oikeudenhoitoon liittyvien asioiden hoitamiseksi. Tällainen ”Oikeudenhoidon OmaKanta” sujuvoittaisi monia tässäkin muistiossa esille nostettuja asioita kuten tiedonkulkua ja tiedoksiantoa. Rikoksen uhrien kannalta jo pelkästään se, että uhri itse tai hänen avustajansa voisi käydä tarkistamassa järjestelmästä, mitä hänen tapauksessaan on tapahtunut, auttaisi häntä hoitamaan rikosasiaansa sujuvasti ja helpottaisi epävarmuuteen liittyvää ahdistusta. Tällä hetkellä moni uhri joutuu olemaan jopa vuosia epätietoisuudessa siitä, mitä hänen tapauksessaan on tapahtunut, mikä on omiaan aiheuttamaan turhaa stressiä ja ahdistusta.

Åberg Leena-Kaisa
Rikosuhripäivystys